

У ТІНІ ІМПЕРІЇ

Юрчук О. У тіні імперії: українська література у світлі постколоніальної теорії: Монографія. – К.: ВЦ “Академія”, 2013. – 224 с. – (Серія “Монограф”)

Монографія Олени Юрчук покликана необхідністю в українському літературознавстві постколоніальних студій, зокрема праці дослідника, “який не є носієм “колоніального багажу” і здатний уникнути поділу елементів культури на “чужі” і “свої”, “зайві” і потрібні”, створити простір інтерпретації без обмежень у “прочитанні” текстів, явищ, знакових постатей”. Унаслідок цього, переконана авторка, “прийде усвідомлення, що будь-який центр (в т. ч. й імперський) існує лише як функція, від нього не конче боронитися, побоюючись реінтерпретувати елементи власної культури”. Актуальність монографії безсумнівна також через потужність малоросійського комплексу українців і неокolonіальної ситуації, що склалася й посилюється в Україні в останні роки та потребує негайного й адекватного реагування.

Дослідження характеризує прозоро виписана методологічна основа, запропонована Е. Саїдом у двох методах: стратегічного розташування та стратегічного впорядкування, послідовно застосованих авторкою в інтерпретації текстів, а також встановлення координат методологічного простору дослідження, розгорнутого з урахуванням досвіду як постколоніальних студій, так і деконструкції Ж. Дерріди, структурного психоаналізу Ж. Лакана, постструктуралізму, феміністичної критики.

Монографія складається зі вступної частини “Постколоніалізм як інтерпретаційна стратегія”, п’яти розділів – “Постколоніальні студії”, “Українська література та російський імперіалізм: конфлікт висловлювання”, “Зародження антиколоніального і вторинного колоніального дискурсів в українській літературі”, “Український чоловічий текст і колоніалізм: крутії-пророк-блазень”, “Український жіночий текст у межах колоніального і постколоніального просторів” і “Висновків”.

Для практичного застосування обраної методики інтерпретовано літературознавчі статті й “маску” Ю. Шереха, вирізнено антиколоніальну й постколоніальну моделі української культури та моделі взаємодії чоловічого й жіночого в українській літературі, чоловічі й жіночі стратегії опору-захисту від імперських структур. Як чоловічі тексти інтерпретовано в обраному зрізі твори Івана Вишенського, козацькі літописи, а особливо докладно й переконливо “Історію Русів”, “Енеїду” й “Москаля-чарівника” І. Котляревського, “Художника” Т. Шевченка, публіцистику П. Куліша,

“Мойсея” І. Франка, публіцистику В. Винниченка, публіцистику і “сценарій смерті” М. Хвильового, поезію й життєву позицію В. Стуса, П. Тичини, “Собор” О. Гончара, “Козацькому роду нема переводу...” О. Ільченка, “Інфекцію” С. Процюка, “Рекреацію”, “Московіаду”, “Перверзію” Ю. Андруховича, “У пашу дракона” В. Шевчука, літературознавчі есеї, “Місто Тіровіван”, оповідання В. Даниленка, “Щоденний жезл” Є. Пашковського, “Героя нашого часу” та п’єс Леся Подерв’янського, “Пельце” й “Бурдика” В. Діброви, новели Б. Жолдака, “Депеш Мод” С. Жадана, побіжно згадано інші твори. Як український жіночий текст розглянуто “Бояриню” Лесі Українки, життєву позицію й публіцистику Олени Теліги, твори Марусю Чурай” Ліни Костенко, твори Марії Матіос, “Польові дослідження...” Оксани Забужко.

Добір текстів має презентативний характер, покликаний підтвердити закладену авторкою дослідження оцінкову матрицю. Підпорядкування методологічній тенденції призводить місцями до невиправданого змішування категорій “автор-персонаж” або “автор-ліричний суб’єкт”, як у випадку з М. Хвильовим, В. Стусом, О. Гончаром (43, 76, 131). Вступають у суперечливість тези про “мазохізм” і “прихований суїцид” українців (72-73 та ін.), зрештою, якщо прийняти таку “вкорінену самогубчу” версію української ментальності, то доведеться зарахувати до українців і американських письменниць-феміністок, француза Жіля Дельоза, японця Акутагаву Рюноске й багатьох інших. До письменниць авторка монографії

справедливіша, визнаючи за ними право на гру, скажімо, в “архетипну українку (її інваріант – жінка-мати як берегиня роду)” (61). До ризикованих належать і заяви про чийсь “першість” або абсолютні узагальнені твердження без зазначення хронологічних рамок (Іван Вишенський “уперше звертається до ідеї слова-зброї” (70), “Материнство для української інтелігентки – табуїтована тема... Виняток становить роман О.Забужко “Польові дослідження...” (49) “Образ жінки-шльондри з’являється в епоху постмодерного постколоніалізму” (53). Утім окремі втрати в конкретиці й ризиковані твердження неминучі в такому розлозі щодо предмета й об’єкта дослідження та цілковито заступаються глибокими методологічними спостереженнями й відкритими науковими перспективами.

Праці зарубіжних учених Аруна П. Мукґерджи, Аяза Ахмада, Гомі К. Бгабги, Гаятри Ч. Співак, Еви М. Томпсон, П. Баррі та вітчизняних В. Моренця, М. Павлишина, П. Іванишина, О. Гнатюк, Т. Гундорової, М. Шкандрія, В. Хархун дозволили авторці монографії не лише розглядати українські постколоніальні проблеми в загальносвітовому контексті, а й зробити низку важливих методологічних спостережень і висновків. Так, дослідниця наголошує на невходженні специфічного українського досвіду до світового наукового постколоніального дискурсу й “непомічанні” постійних імперських зусиль Росії стосовно України, привласнення Росією українських історичних і культурних цінностей; наголошує на строгому розрізненні колоніального, неокolonіального, антиколоніального, неокolonіального і вторинного колоніального дискурсів в українській культурі й літературі, через що актуалізується проблема колабораціонізму, зокрема автора-колабораціоніста, украї важлива для української літератури, та необхідність дослідження взаємодії та взаємовпливів імперського й колонізованого дискурсів.

Серед інших методологічних знахідок і наукових узагальнень монографії звертають на себе увагу такі: “Послугуючись постколоніальною теорією, варто *чітко усвідомлювати минулий колоніальний статус України як “аморальне інше”*, без чого неможливо позбутися амбівалентної свідомості й виробити розуміння колоніального минулого як такого, що потребує реконструкції та реінтерпретації” (18); “Українська постколоніальна теорія покликана переконати, що українська культура була не завойована як тубільна, нижча, а “викрадена”, привласнена для підняття престижу імперії. Російська імперія, привласнивши більш розвинуту українську культуру, позбулася азіатського, орієнтального статусу в очах європейських культур” (20); “Виринання глибинної і часто не усвідомлюваної інтелігенцією її одірваності від нації, на захист якої вона стає, веде до створення трагічної ситуації української “непотрібності”, коли харизмат-лідер усвідомлюється народом як тимчасова персона, якою можна буде пожертвувати в разі поразки, а пізніше вписати його в іконостас шанованих, але “чужих” українських месій...” (70-71); “конфлікт рецепції українцями свого європейського ества... нагадує айсберг, на поверхні якого натавістичне заперечення європейського Я, що іноді дублюється з ідеєю української європейської іншості, а під водою приховане бажання бути дотичними до західноєвропейського простору” (72); узагальнення думок про те, що романтична акцентуація української свідомості фіксує українську ситуацію на антиколоніальному рівні, перешкоджаючи утвердженню постколоніального (40 та ін.).

Монографія, поза сумнівом, викличе інтерес у науковців і студентів-гуманітаріїв не лише новим для українського літературознавства методологічним підходом, а й вагомими загальними висновками, цікавими інтерпретаціями літературних явищ, яскравою драматургією викладу, тонкою авторською іронією.

Сніжана Чернюк
м. Житомир

Отримано 24 січня 2013 р.